

АЛА ТАТАРЕНКО, ЗДЕНКА ВАЛЕНТ БЕЛИЋ

ПОЛИФОНИЈА ПРЕВОДИЛАЧКЕ ТИШИНЕ

Разговор водила Јелена Калајица

Повод разговора са Алом Татаренко и Зденком Валент Белић је истицање значаја преводаштва у размени дарова култура, њихово богаћење и ширење, али једнако тако и бележење у дијакронији два потпуно специфична, необична, а – показало се – неопходна женска имена на потезу, примарно, преводаштва, али и теорије књижевности, као и њиховог индивидуалног ауторског израза у лепој књижевности. Ала Татаренко као жива чврста спона украјинске и српске културе, једнако као и Зденка Валент Белић словачке и српске културе, али и њихових реципроцитета, отварају свет својих превода и истраживања показујући незиммерну вредност и потребу квалитетних превода, спољашње тешкоће и унутрашње радости док претачу из једне књижевности у другу плодове свога рада.

Ала Татаренко посебно нас задужује активним праћењем домаће савремене сцене, али и одважном дисертацијом која је штампана као *Поетика форме у прози српског постмодернизма*. Као легитимна наследница павићевског читалачког ока (*Из чиста немира*), крећући се зачараним троугловима писања, местима сусрета читања, превода Киша, Павића, Пекића, Андрића, Срдића, Кецмановића, Огњеновићеве, за уздарје доноси Андруховича, али и изванредно значајну *Антологију украјинске постмодерне прозове*. Да је реч о некоме коме српски језик постаје хабитус тек на студијама, додатно запањује и показује са колико много љубави и привржености је оплемењена даровитост Татаренкове, која постаје активним и незаменљивим делом наше књижевности. Тренутно се и броји

уз најтемељитије проучаваоце најкомплекснијих домаћих аутора, Павића, Црњанског, Киша...

Зденка Валент Белић, докторанткиња на Катедри естетике Универзитета Коменског у Братислави, књигама *Имигранти у Вавилонској кули* и *Етиеризација: ван контекста* у најмању руку показује своје лагодно кретање у теорији и пракси уметности речи. Као уредница часописа *Нови животи* показује се као врсни читалац културе коју жели да ужива. Име које је препознатљиво по нежном штимунгу, али пера оштрог до самог крварења за истину, коју читамо као вредност, а којем можемо захвалити што га има на много места и све више и на најразличитије теме. Оне теме које уз књижевност имају културолошку потку, с освртом на друге уметности, преваходно театра. Управо као дијалог светова у једном уму, радом да то широкогрудо подели са жуднима читања. Албахари, Ђерић, Арсенијевић, Давид, Пиштало с једне, а Хрушовски, Хворецки, Компањикова, Митана, Шимко, Демак, Балаж, Будински с друге стране, само су нека имена уз која Зденка Валент Белић у непрекидном току стварања отвара могућности њихове комуникације са читаоцима.

У наше доба, доба, поједностављено речено, декултуре, наше саговорнице својим дамским, готово елитистичким присуством, опомињу да је култура више него могућа, преко потребна и нужна, али и подсећају да је за њу потребно много читања, много трагања, много рада на личном културном идентитету и бескрајно много љубави за све то. У промишљањима о култури у којој обитавамо и у којој се крећемо, коју чинимо или трошимо, намеће се она неистражена зебња која зна да тамо негде у наставку вавилонског неспоразума, где почиње непознавање омогућено језиком, као баријером или жудњом, ипак, култура у омнибусу јесте далеко, далеко више, даље, шире, дубље од онога што је снага појединца у њој. А та снага је слобода кретања у ономе што је доступно његовом разумевању. И онда свако од нас постаје кристал, стаклена перла у игри ерудиција, разговорима који се множе и дишу, култура постаје и сама то – игра, али она игра која познаје слободу. Истинску слободу. Да би граница иза које су непрегледна поља уметности речи била ствар избора појединца, а поља доступна у сваком тренутку постоје композитори културе – преводиоци, они који праве комбинаторичке варијанте отворености светова једних ка другима. Они су неми Орфеуси који певају многогласно. Уз то, сама мистика непознатог јесте она истинска глад спознаје на коју је човек пропет пенушавим врховима таласа слободе који се никада не разбијају,

већ вечно држе руке широко отворене у загрљај са небесима. У почетку беше Логос. А забуне у језику можда никада није ни било.

Јелена Калајџија: *Превोђење књижевности не може изоставити превођење културе, али на који начин: из самог дела које се преводи као идејности самог аутора, или је потребно иу културу на још неки начин проживети? Улазак у поетике јисаца као посебан напор: колико је могуће остати у гласу самог аутора, не најавити полифонију са својим? Случај Винавер.*

Ала Тајаренко: Питање је сложено, јер се ради не само о „преношењу” дела у нову културу већ о његовом „пресађивању”. Ако желимо да заживи у новој култури, преведени текст мора да буде довољно „егзотичан” и оригиналан да привуче интересовање читалаца који такав текст не налазе у својој култури. Истовремено, преведени текст треба да буде довољно близак новом читаоцу да пожели да га доживи у читању. Да, идејност (културна обележеност) дела и аутора која је присутна на експлицитан или имплицитан начин, али и доживљај преводиоца који треба да осећа до најфинијих нијанси текст који преводи. А онда да га прекодира како би заживео у новом језику, сачувавши најнужнији ДНК који га чини непоновљивим. Улазак у поетику писца сматрам неопходним. Треба настојати проучавати је до танчина, стилских и поетичких. Преводилац најчешће мора да заборави на свој глас док преводи глас свог писца. Тежимо да сачувамо боју тог гласа, а не само изговорене речи. Зар би било у реду да сви писци које преводимо (посебно кад се ради о књижевницима непоновљивог, осебујног гласа!) проговоре на исти начин? То би била, по мени, огромна штета! Мислим да преводилац треба да се одрекне (за време превођења!) жеље да се чује. Нек се чују аутори дела! Наравно, постоје „непреводива дела”, која се могу само препевати. Онда глас и надахнуће преводиоца-песника долазе до изражаја. Као што рече један класик, преводилац поезије је ауторов ривал.

Преводилачки узор?

Зденка Валениј Белић: Не бих могла да кажем да је угледање на друге преводиоце био један од основних мотива који су ме навели да бирам преводилаштво као доминантно поље професионалног опредељења. Била је о у највећој мери потреба за комуницирањем са књижевним текстом, која за мене и дан-данас има медитативну и катарзичну функцију. Као и позориште. Простор у ком се релаксирам и разговарам са светом идеја, маште и магије. Из ове

унутрашње потребе проистекао је толики број преведених дела, не из жеље да се остварим или докажем. За успињање на друштвеним лествицама служе неке друге професије. Али признајем да су већ тада нека имена у мени будила искрено поштовање и имала сам велику жељу да их лично упознам или да са њима сарађујем, попут: Бисерке Рајчић, Петра Вујичића, Бранимира Живојиновића, Бојане Ковачевић Петровић или Але Татаренко.

Да ли сīе онда ѿланирали да ѿсїанеїе ѿреводиладц или је ѿако одлучио случадј комедијанїї?

Зденка Валенїї Белић: Нисам свесно планирала, али није био ни случадј комедијант. Тај позив се дуго несвесно дефинисао сам, све док се није искристалисао. То је она сила којој се не можете одупрети. Превођење ме је привлачило као магнет. Много пре него што сам узела да преводим прву књигу, читала сам књигу Антона Поповича *Теорија умейничког ѿревода*. То је било, рецимо, на другој години студија, што је тада мојим професорима било јакo необично, вероватно нису навикли на иницијативу студената у том смислу. Сећам се затим летње школе САС, у Братислави '97, у оквиру које сам одабрала преводилачки смер. Нисам тада знала да ли ћу се тиме заиста бавити, али ме је то далеко више привлачило него да четири недеље бистрим граматiku и правопис – верујем да бих умрла усред деклинација и конјугација. Узгред, овог августа ће моја ћерка бити једна од учесница САС-а и некако желим да верујем да у томе има неке предодређености.

Који ѿисадц је и када обележио Вашц уладзак у књижевносїї?

Зденка Валенїї Белић: Претпостављам да се питање односи на рано читалачко искуство – која књига га је међу првима обележила и условила даље бављење књижевношћу. У најстарија сећања спада књига *Зовем се Арам* Вилијема Саројена, али и књиге из едиције „Плава птица”, са којом са дословно одрастала: *Маријана моје младосїи*, *Вихор ѿред враїима*, *Караван за Орезон*, *Деда, волим тїе* итд. Али мислим да је то првенствено била општа атмосфера богате татине библиотеке у његовој радној соби на спрату наше породичне куће, у којој сам као дете најрадије боравила. Другу децу су у том раном основношколском узрасту скидали са трешања и тражили по улици, а мене би најчешће тамо затекли.

Ала Таїтаренко: Врата у књижевност одшкринули су ми Меша Селимовић и Милош Црњански. О једном сам писала дипломски

рад, о другом – докторат, и оба пута то је био мој избор који је диктирала љубав. А почела сам да пишем књижевне есеје и текстове из чиста немира захваљујући аутору *Дневника о Чарнојевићу*. Потрага за загонетком јунака тог романа и за тајнама које чува та необична књига подарила ми је радост страсне комуникације са текстом. И то је био почетак праве романсе...

Који њевод је обележио Вац улазак у њревођење?

Ала Тајаренко: Улазак у превођење обележила су два сјајна дела: *Енциклопедија мртвих* Данила Киша (мој први превод са српског на украјински) и *Перверзија* Јурија Андруховича (мој први превод са украјинског на српски, у коауторству са Миленом Ивановић). Те књиге промениле су ми живот.

Зденка Валениј Белић: Прво белетристичко дело које сам превела било је *Случај официра Зеборна* Јана Хрушовског који је објавила Агора. Пре тога сам радила стручне књиге и краћу прозу која је објављена у часописима. Хрушовски, експресионистички словачки писац, је од 1909. до 1911. живео у Новом Саду и радио као службеник у банци и верујем да је и ова чињеница допринела да се одлучим за њега. То је прича аустроугарског војника који је уместо срца имао протезу, што је метафора безосећајности која доводи до трагедије. Умро је у години мог рођења. Мени је посебно важна била реченица којом се роман завршава: „Срце ми је испуњено слатким уверењем да ћу пронаћи оно што тражим. Толико сам спокојан...” Одражавала је у том тренутку задовољство спознаје да радим праву ствар.

Да ли сами бирајте књиге које ћете њреводити и шта је ѡре судно у ѡом избору?

Зденка Валениј Белић: Путеви којима књижевна дела доспевају до мене и бива одлучено да се преводе су заиста разни, али у великој већини су то дела за која се сама одлучим да ћу их преводити. Понекад ми дело препоручи неко од мојих блиских пријатеља – уредника, критичара, писаца или су, на пример, део неке едиције, попут „Сто словенских романа” коју објављује Архипелаг, али и тада се са понуђеног списка сама одлучујем за прихватљив наслов. Признајем, неколико пута се догодило да сам преводила поручену књигу, али моја искуство са таквим приступом није добро. Мучно је месецима се бавити нечиме у шта искрено не верујете. Поготово ако за то немате разлога, јер мени је превођење нека

врста додатне или слободне активности, коју радим након редовног посла.

Збирка Етеризација: ван конТЕКСТА, као њромишљање сиваралачког чина, још њриде њако синкреиичка, шииа њка: умеиност речи као књижевност у свом кониексиуалном синкреиизму њрисиуија: њисац, њреводилица, крииичар, сви они скуино као чииаоци?

Зденка Валениј Белић: Свака је књижевност разговор, то што је интимна поезија пре свега разговор самог са собом не побија тачност ове тврдње. Потреба да се артикулише кондензовани, нагомилани мисаони и емотивни материјал, који изнутра ствара страшан притисак. Стихови у мом случају настају као резултат унутрашњег вриска, а тај врисак често није није ни леп ни угодан, врисак који сведочи о неслагању са светом у ком нужно живимо, но упркос томе врло често та поезија има медитативни карактер и у њој се огледа борба рационалног дела бића и оног другог, то је тежња да се обуздају сопствени ирационални пориви. Писац, преводилац и кричар, а додала бих и уредник – сви су они на истом задатку: да протумаче човека и феномен постојања (текст, ткиво, субјект) и оно што га одређује (контекст, форма, дело), како себи тако и онима са којима се ова књижевна комуникација остварује. Све је тесно повезано. Уз то бих додала дугогодишњи уреднички рад, који је имао више утицаја на коначно формирање *Еиџеризације* него остале паралелне делатности. Радећи као уредница трагала сам за инспиративним личностима, овде пре свега мислим на писце чији су разговори касније сабрани у зборнику *Имигранти у Вавилонској кули*, и кроз вишегодишњу интензивну комуникацију са њима доспели смо до бројних конкретних одговора о идентитету, писању као таквом, о смислу књижевности, о ономе што јесмо и ономе што нисмо. То је та практична примена књижевности која је своју максималну учинковитост постигла управо кроз дијалог. Микрокосмос је веома важан – одређује нас. Ми сами смо често само рефлексија, као одраз сунца на асфалту. Нисмо ни свесни колико смо тек пасивни инструмент који има ону интонацију коју му одреди средина. У том смислу је комуникација са овим врским интелектуалцима за мене била попут магије – опијање етером, али дешавала се виртуелно и ван мог стварног физичког контекста. Ти су стихови онда послужили као кукице којима сам се придржала за тај простор.

Посиоји ли соисивени њлод као сувишак чииања, њревођења, крииике?

Ала Таїаренко: О, и те како постоји. Кад преводим врхунска дела књижевности, често истовремено стварам још један фајл да забележим запажања, коментаре, размишљања... То се дешава и кад читам лепе књиге: осећам силну жељу да напишем о њима текст како бих испричала о њиховој лепоти – другима и самој себи. Обично бирам форму есеја-читања. Усвари, она бира мене. Најчешће пишем о прози, а аутори могу да буду како класици, тако и савременици. Најзагонетнији, а зато и најподстицајнији био је увек Милош Црњански. Безрезервна вера у чудо књижевности. Понекад – страст. Понекад – игра. Срећом, има изузетака!

Ко су имиџранти у Вавилонској кули?

Зденка Валентиј Белић: Књига је названа по метафори чувеног пољског преводиоца, есејисте и песника Станислава Барањчака, који у закључку свог есеја о језичкој пометњи пише о имигрантском синдрому Вавилонске куле. То је метафора савременог друштва али и књижевног прегалаштва – нашег нелаког али дубоко свесног усељавања у шаролики свет Вавилонске куле како бисмо у њему пронашли заједничке погледе на свет, заједничке мисли, успоставили разумевање. У први мах, реч Вавилон може да асоцира на нешто негативно, страни и неуспешно, узалудни труд унутар простора без много наде, међутим нашим активним односом према људској различитости то свесно усељавање у Вавилон, и то дијалогом, преводилачким посредовањем, али и уредничким препознавањем и иницијативом, ова лоша ситуација се преокреће у своју позитивну супротност – није лоше ступити у свет другог и у простор других језика. Сматрам да захваљујући преводиоцима, између осталог, Вавилон може бити сасвим пријатно место за људски живот.

Колико се заиста разумемо?

Ала Таїаренко: Ех, ко би то знао. Сваки читалац доживљава књижевно дело на свој начин, а преводилац је такође читалац. Свесна сам да је тај доживљај текста субјективан, и да свака реч има своје зрачење, које понекад мења нијансу у језику превода. Али – треба да пажљиво послушамо текст, покушамо да га разумемо што дубље. Да га осетимо и на нивоу најфинијих сенки значења, и на нивоу емоција које рађа. Ако у томе успемо, има шансе да нам се дело отвори...

Зденка Валентиј Белић: Зависи од наше жеље и односа према другима. Када размишљамо о односу између људи, можемо са

једнаким правом да инсистирамо на сличностима или на разликама. Људи често инсистирају на различитости – лакше им је да тако разумеју себе. Покушајмо да поступамо супротно њима.

Посијоји ли нецијо као итрајни изазов? Преводили сие многи-ма и у оригиналу нечијкоз Павића, семантички и лексички наслојеноз? Посијоји ли политика превођења – оно што је преведено су одшкринућа враића друзој култури, оно што није никад то не доживи?

Ала Таиаренко: Спадам у оне преводиоце који имају своју политику превођења. Одбила сам некад прву у мом животу понуду да преведем књигу зато што сам сматрала да треба преводити другачија дела, дела највишег уметничког квалитета. И сада сматрам да треба преводити најбоље, најлепше, најважније. Ако се заљубим као читалац у неку књигу, тражим начин да буде објављена у преводу, да поделим ту љубав са другима. При томе не морам увек ја да будем преводилац. Али ја ћу се том преводу силно обрадовати! Превођење је само по себи изазов. Жеља да се искаже неизрециво, да се дочара чаробно, да се доживи фантастично. Тежња да преводилац пренесе своју опчињеност текстом на читаоце свог језика...

Пришевица „Једна смрт у Београду” Мирослава Демака насјала је ексклузивно за наше иржистије, и цела збирка је ионела то њој назив. Такође, едиција у којој је објављена има свој значајан контекст. Дакле, сложиле су се све ириликe које су закоириале каменчић који је оиворио један сасвим сиецифичан књижевни иориреи. Са чиме у исијорији књижевности иоредије увођење Демакове иоеиике као мозућу чиијајућу оицију срјскоз чииалиција? Имаи ли још иаквих изазова?

Зденка Валени Белић: Демакова приповетка „Једна смрт у Београду” је заиста написана у току настанка истоимене књиге коју је објавила Градска библиотека Нови Сад у едицији „Преводит”. Демак је причу сместио у Београд 1683. године и говори у њој о смрти везира Кара Мустафе који је свој ратни науспех платио свиленим гајтаном. Остале приповетке из ове књиге представљају рекапитулацију његовог 50 година дугог прозног стваралаштва. Циљ ове колекције у издању Градске библиотеке јесте да промовише стваралаштво значајних мањинских новосадских писаца, а уједно да афирмише преводилаштво и успешне новосадске преводиоце. Смештање ове приче на Балкан у турску средину асоцијативно је условило и стил и нужно је водило ка андрићевској дугој

реченици и језику који обилује турцизмима. Управо приликом превођења ове књиге приметила сам и применила нешто специфично на релацији ова два језика. Док српски језик има четири прошла времена, а два будућа, у словачком постоји само једно прошло и једно будуће време. То је условило и краћу и динамичнију структуру реченице. Ако се словачка реченица само преслика на српски језик – стил делује јако концизно, сведено, одсечно и тиме долази до стилистичког померања – са ноционалне структуре ка експресивној. И то је често грешка. Ако желимо да сачувамо стилистичка обележја изворног текста у преводу, неопходно је да користимо све могућности српских глаголских облика – како личних тако и неличних. Лоши преводиоци са словачког на српски – а има их нажалост и препознајете их између осталог и по томе – користе само: перфекат, презент и футур први – јер тако пресликавају глоголску организацију оригинала. А употребљаваће такође изузетно фреквентно инфитинтив уместо презента уз помоћне глаголе. Сматрала сам да „Једна у смрту Београду” – изузетно суптилна прича о историјским парадоксима ових простора и људском страдању и међу онима које традиционално сматрамо непријатељима – заслужује да добије стил достојан Андрића.

Какав је њо осећај њреводиџи класике? Класици или дебиџанџи – има ли разлике?

Ала Таџаренко: Мислим да нема правила. Можда је у случају класика терет одговорности преводиоца још већи, јер не смемо да изневеримо очекивања обавештених читалаца. И могу да се појаве проблеми ако је класик живео давно, и његово време и сензибилитет знатно се разликују од нашег. Онда треба пронаћи ту фину средину између буквалне тачности и суштинске тачности. Сачувати патину, али не и покоју нит паучине која се у међувремену нахватала на поједине речи, појмове, слике... Савременике је лакше преводити. Мада, има и међу њима правих класика. Има и оних који су били сјајни дебитанти. Преводити добру књижевност је лако и тешко истовремено. Лако због лепоте којом нас обасјава, тешко због терета одговорности да ту лепоту не покваримо.

Зденка Валенџ Белић: Искрено речено, на почетку сам зазирала од тога. Сматрала сам да као млад и неискусан преводилац не би требало да посежем за делима која су канонизована, да треба мало стећи искуство, преводити савремене ауторе, млађе писце чији је стил и језик ближи вашој генерацији, а тек касније, када научите да разликујете те слојеве у синхронном и диахроном сми-

слу, тек онда се дрзнути на озбиљније дело – и то и данас сматрам добрим приступом. Не знам колико дуго човек треба да „вежба” да би могао себе да сматра довољно компетентним, али ни у тој скепси не треба претеривати, али треба пронаћи онај жанр, стил, правац који нам највише лежи. И не треба превише калкулисати са теоријама превода, јер једнако се може делу наудити. А када се човек одомаћи у занату, онда је све даље игра. Осећај је исти као када класике читате, само овога пута уз читање и куцате текст у новом коду. Мене то релаксира. Не размишљам више толико о њиховој канонизованости, него свом снагом уживам у мислима које ме оплемењују. У том унутрашњем оплемењивању и јесте највећи бенефит овога посла.

Шта највише радује у њервођењу?

Ала Тајтаренко: Могућност да поделим радост читања сјајних дела са знаним и незнаним читаоцима. А тек тренуци кад чујем да је књига коју сам превела неком помогла, неког обрадовала, а понеког навела да се заљуби у њу! Онда помислим на тренутак да је ипак вредело.

Зденка Валенти Белић: Сам рад. Процес. Попут медитативне релаксације. Прија и сарадња са драгим људима, писцима које цениш и који ти пријају и као људи и као ствараоци, њихова инспиративна енергија, комуникација са издавачима које доживљаваш као породицу, онда је свака објављена заједничка књига попут чед а та синергија – радост заједничких активности – немерљива је. А онда радује и дисеминација као свеприсутни принцип у позитивним настојањима. Једна успела сарадња води ка следећој, једно освојено поље отвара ново итд. Ма лепо је...

Стиванус њреводилаца, њреређивача, уредника и илустраијора, неугледан је, гошгово невидљив... Делује да њек у новије време добијају своје њраво месито.

Зденка Валенти Белић: Преводиоци су махом навидљиви читаоцу. Чак и да покушамо да оспоримо ову тврдњу наводећи имена познатих преводаца, опет, руку на срце, ко од нас зна напамет без проверавања да наведе ко је на наш језик превео Шекспира, Кафку, Достојевског, Муракамија, Уелбека... Па било би их мало ако, уопште има таквих. Или када одете у позориште – запамтите редитеља и глумце, понекад драмског писца, преводиоца комада често не наведу ни на плакату. Али то просто треба прихватити,

то је нека врста цене. Много је невидљивих професија које су од кључног значаја, попут инспециијента, мајстора светла у позоришту, али и другде: анестезиолога, асистента хирурга и сл., а сложићемо се да нису мање важни у току операције. Али то не значи да изузетни преводиоци својим интегритетом не могу да допринесу да се ово промени. У великој мери би то могли да учине и издавачи и људи који се баве културним стратегијама. Али да се задржимо на самој преводилачкој професији. Већа је трагедија однос према преводиоцима. Често се од њих очекује да сами реше питање финансирања, односно да пронађу фонд од ког ће се тражити средства за пројекат. Затим се издавачи „уграде” у преводилачки хонорар. Таква пракса – узимања дела преводилачког или ауторског хонорара на име трошкова штампе – је пре правило код овдашњих издавача него изузетак. Затим имате издаваче (а могла бих тачно да наведем и који су) који са преводиоцима склопе уговор, добију средства из фонда „Креативна Европа” и никада књигу не објаве. Или су хонорари код неких издавача 1 евро по страници – што је испод сваке доње границе итд. Када је реч о осталим наведеним професијама, чини ми се да је њихов статус врло сличан.

Ала Тајаренко: Не бих рекла да је посао преводиоца или илустратора неугледан. Пре би се рекло да је често скоро невидљив. У добром преводу речи новог језика (као и лепе илустрације) постају природни део тог дела. Као да су ту биле одувек. Томе тежи преводилац – да учини све што може за „своју” књигу. Па и пристаје на невидљивост. У садашњој Украјини преводиоци излазе из сенке, постају медијске личности. Сваке године одржавају се фестивали, радионице, школе преводилаца. Невидљиви у делу, постају и те како видљиви на књижевној сцени.

Женски/мушки аутори/писмо у перевођењу?

Зденка Валениј Белић: Нисам сигурна да таква подела постоји у стварности, мени се чини да је у питању генерализација да су све жене склоне субјективном, да су осећајне, емотивне, суптилне и сл., односно окренуте да унутрашњем а да су сви мушкарци објективни, рационални и окренути ка спољашњем. Али да подела на овакав и онакав приступ постоји – то је сигурно. Можда само када бисмо то назвали неким другачијим именом. Јер знам многе писце, мушкарце, чији су стихови или реченице у прозном тексту дубљи и емотивнији од текстова велике већине ауторки, и обрнуто. Али ако то схватимо као метафорично именовање – онда у реду. Онда мени то „женско писмо” јако лежи. Али не „женско” ако се

под тиме мисли на љубавне бестселере – то заиста ни не читам ни не преводим, није моја област. Пуно преводим и стручне и административне текстове – то ми је посао, али у томе нема никаквог задовољства, тада се осећам као „техничко лице”. Имам велико искуство у превођењу и једних и других текстова и временом сам развила теорију да се у току рада уопште не користи исти део мозга. Ја, наравно, немам никаквих доказа за овакве тврдње – нисам лекар, али када преводите женско писмо, у великој мери искључите свест, активирате оно интуитивно, несвесно, дубоко искуство иконских осећања света, које осећам да се налазе у потиљачном делу мозга и које постоје у тананим нијансама, ту се рађа осећај за стилске нијансе. Док административне, правне, медицинске или стручне текстове преводите при пуној свести, концентрисани на сваку реч само у оном најосновнијем значењу, ослобођену сваке конотативности – тачно, прецизно, огољено, недвосмислено. Тада се активира чеоно део мозга. Недавно ми се догодило да је ауторка, добитница Европске награде за књижевност, стриктно тражила да њен нови роман преводи жена управо из наведених разлога, мада су јој се као први јавили преводиоци мушкараци и то неколико њих. Она је сматрала да њене текстове не може добро да преведе нити да разуме мушкарац. Ја не знам у овом тренутку да ли је била у праву, јер ме рад на њеном делу тек чека. Може бити да је у праву.

Ала Тајцаренко: Мислим да жене преводиоци имају иста права и исте проблеме. Полност је ствар природе, а у савременој књижевности имамо посла такође са родом. Има писаца мушкараца који пишу под женским уметничким именима, као што су некад жене писале под мушким. Мушки и женски дискурс више нису чврсто повезани са полом аутора. То је „пол” текста. Преводилац (као особа склона прерушавањима) не би требао да има великих проблема са текстом „другачијег” пола. Мада понеки преводи (ако се ради о изразито мушком, бруталном и оштром тексту аутора) у женском преводу постају мекши. Можда се иста ствар (исто то, али другачије!) дешава и када се мушки преводилац прихвати рада на изразито женској књизи. Било како било, у преводу дело добија нови живот у новом језику, нову верзију себе. А отисци прстију и душе преводиоца остају у њему... Посебни писци су посебни и непоновљиви... Мада се понекад путеви њихових речи укрсте. Као необјашњиво чудо књижевности третирам скоро немогућа доживања два посебна текста: „Преображај” српског писца Саве Дамјанова и „Снови Јерихона” украјинске списатељице Ирене Карпе. Паралеле које можемо наћи у романима украјинског писца Јурија Андруховича (*Перверзија*) и српских писаца Радослава Петковића

(Судбина и коменџари) и Милете Продановића (Врџ у Венеџији). Увек се обрадујем кад налетим на такве примере „веза досад непосматраних”.

Савеџ онима који су на ѣраџу свеџа ѣреводилаџџива: џџџа сиџурно да и џџџа никако не?

Зденка Валенџ Белић: Звучаће као клише, али пуно читања, читања и читања – да. Радити у миру, као да је то једина ствар која је у том тренутку важна. Оставити да текст одстоји, враћати му се после одређеног времена, уронити у њега, саживети се. Поштовати писца и његове мисли и стил, али поштовати и читаоца и свет ком он припада. Опустити се и уживати у раду. Оно што никако не – то је брзина, квантитет, дословност. И да – замераће вам неке неологизме, замераће вам okazjiонализме, али ако ви осећате да су у тексту функционални – не обазирите се – тиме сте обогатили језик.

Ала Таџаренко: Никад не одустај од својих књижевних љубави и вере у чудо књижевности.